VOORWOORD

De briefwisseling tussen Willem Kloos en Albert Verwey uit de jaren 1881-1925 omvat 199 brieven (of eigenlijk: 'poststukken': brieven en briefconcepten, briefkaarten, beschreven visitekaartjes, telegrammen).[1] De brieven zijn zo goed mogelijk in chronologische volgorde geplaatst, op grond van de inhoud en de opgaves in de CEN (*Catalogus Epistularum Neerlandicarum*). Enkele briefjes (kattebelletjes) zijn niet te dateren; zij zijn aan het eind van deze uitgave afgedrukt. Annotaties uit de CEN zijn verwerkt in de toelichting bij de signatuur van de brief. De CEN verschaft nuttige informatie over de aard en datering van de poststukken, maar is niet volledig.

Alle autografen, voor het merendeel brieven van Kloos en maar enkele (veelal niet verzonden) brieven en concept-brieven van Verwey, bevinden zich in het Verwey-archief te Amsterdam. Kloos heeft – zoals hij Verwey ook meedeelt in een brief van augustus 1890 – de meeste, misschien wel alle brieven die hij van Verwey had ontvangen, in november 1888 vernietigd. De paar originele, daadwerkelijk verzonden brieven van Verwey die in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek worden bewaard, zijn waarschijnlijk later aan de brievencollectie toegevoegd.[2] De briefwisseling is aangevuld met brieven uit Kloos' copieboeken, die berusten in het *Nieuwe Gids*-archief in de Koninklijke Bibliotheek (KB 69 E 6, 69 E 14, 69 F 23) – veel van deze brieven werden al afgedrukt in 's-Gravesandes *Geschiedenis van de Nieuwe Gids* – en met de doordrukken in *Copij-Boek I* van Albert Verwey.[3]

Dat het niet eerder is gekomen tot een volledige (zo volledig mogelijke) uitgave van de correspondentie tussen de twee leiders van de Beweging van Tachtig is alleen op het eerste oog verwonderlijk. Voordat het *Nieuwe Gids*-archief en het Verwey-archief toegankelijk werden, waren er al zoveel belangrijke brieven en briefpassages uit deze correspondentie her en der gepubliceerd, dat een uitgave van de rest van de correspondentie niet meer noodzakelijk leek. De briefwisseling tussen Kloos en Verwey uit de periode 1 juli 1885 tot 15 december 1888 is in 1995 gepubliceerd als onderdeel van de complete briefwisseling van Albert Verwey in deze periode, door Margaretha H. Schenkeveld en Rein van der Wiel.[4] Die brieven zijn hier opnieuw afgedrukt, een heruitgave die alleen gerechtvaardigd wordt door de intentie de *gehele* briefwisseling te presenteren, zodat de ontwikkeling van de verstandhouding tussen beide dichters zichtbaar wordt gemaakt. Die intentie wordt dan nog in hevige mate gefrustreerd door de zeer onvolledige overlevering van

die correspondentie én door het feit dat Kloos en Verwey geen regelmatige briefschrijvers waren, omdat ze elkaar veel ontmoetten. Menige opmerking in de overgeleverde brieven blijft dan ook raadselachtig, omdat het een toespeling zal zijn op wat is uitgewisseld in een recente ontmoeting.

Toch verbeelden we ons dat deze uitgave een lacune in het onderzoek naar de Beweging van Tachtig wegneemt. Tegelijkertijd zijn we ervan doordrongen dat de uitgave van alleen deze correspondentie weer als nadeel heeft dat ze is losgeknipt uit de epistolaire context waarin ze, voor de aangeduide periode, door Schenkeveld en Van der Wiel is geplaatst. De ruzie over de publicatie van Verwey's 'Hemel- en Aard-droom' kan eigenlijk alleen goed begrepen worden in samenhang met de parallelle briefwisselingen tussen Verwey en Tak en Kloos en Tak (en Van der Goes, Van Eeden, enz.). Ook de onlangs in digitale vorm beschikbaar gekomen volledige briefwisseling van Willem Witsen vormt een onmisbare aanvulling op de correspondentie tussen Kloos en Verwey, vooral voor de periode in 1888 waarin Kloos bij Witsen in Londen verblijft (Witsen correspondeert dan met Verwey en Van Eeden over Kloos en over Verwey's bundel *Van het Leven*).

Al deze overwegingen hebben ons er toch niet van weerhouden deze uitgave samen te stellen, omdat de briefwisseling een fascinerend beeld geeft van de manier waarop de dichters elkaar probeerden te overleven, nadat hun leven en poëzie zo met elkaar verstrengeld waren geraakt dat de opsplitsing van de dichterlijke eenheid die had samengewerkt aan *Het Boek der Mysteriën*, de uitkomst van een geleidelijk zich ontwikkelende brouille, heftiger en ingrijpender lijkt dan een eigentijdse (psychische en materiële) echtscheiding. Een scheiding die ook laat zien hoe de dichter Verwey zich gaandeweg van Kloos losmaakte. In dat proces kunnen de totstandkoming van 'Cor Cordium'[5] – een gebeurtenis die in de briefwisseling niet wordt opgemerkt – en de publicatie van de gedichtenreeks 'Van de liefde die vriendschap heet', in Verwey's *Verzamelde gedichten* uit 1889, maar ook de gedichten uit de ongepubliceerd gebleven bundel *De Dingen* – het gedicht 'Hemel- en Aard-droom' daaruit is een definitieve afrekening met Kloos – worden aangemerkt als evenzovele staties waarlangs Verwey zich bevrijdde van de 'anxiety of influence' waarmee Kloos' dichtkunst (en diens dominante dichterlijke persoonlijkheid) hem had opgescheept.

Toch is de briefwisseling niet alleen interessant voor een vollediger begrip van de ontwikkeling van Verwey, ook leert men er Kloos' fascinerende karakter beter uit kennen. De afwisseling van lethargische en hyperactieve periodes (zijn obsessie met de waterhuishouding in Shelley's 'Alastor', waar Verwey alleen maar besmuikt lacherig op kan reageren) en vooral de vasthoudendheid waarmee hij Verwey ervan wil weerhouden drie homoerotisch getinte dichtregels uit 'Hemel- en Aard-droom' te publiceren, zijn

opvallende momenten uit de briefwisseling, waarvan Harry G.M. Prick, in de 'Verantwoording' bij zijn uitgave van *Willem Kloos: Zelfportret*, in de reeks 'Privé-domein' uit 1986, heeft opgemerkt dat zij een onmisbaar document uitmaakt voor onze kennis van Kloos.

Aan deze inhoudelijke argumenten voor een volledige, separate uitgave kan nog worden toegevoegd dat veel van de vroeger in tijdschriften en boeken gepubliceerde brieven en brieffragmenten, vaak ingepakt in een betoog dat zich onderscheidt door een sterke persoonlijke betrokkenheid van editeur of commentator, en ijver om een eigen zienswijze ingang te doen vinden, thans moeilijk vindbaar en nog moeilijker onbevangen te lezen is.

We presenteren de brieven in vijf afdelingen, die corresponderen met vijf fasen in de vriendschap tussen Kloos en Verwey. Die afdelingen zijn aangeduid met poëtische fragmenten uit 'Hemel- en Aard-droom', alleen de titel van het laatste stuk, het naspel, is ontleend aan een sonnet van Kloos en zinspeelt op een verzoening die er nooit is gekomen. Elke afdeling opent met een korte schets van de achtergrond waartegen de brieven gelezen moeten worden.

We hebben gekozen voor de weergave van 'auteursvarianten' waar die ons betekenisvol toeschenen, met behulp van het diacritische tekensysteem dat wordt gehanteerd door het Constantijn Huygens Instituut.[6] Ook 'editeursingrepen' zijn conform de richtlijnen die dit Instituut daarvoor gebruikt. Voor wie daarmee niet uit dagelijkse praktijk vertrouwd is: <a>>b> betekent: a is vervangen door b (door middel van doorhaling, overschrijving of toevoeging); <-a> wil zeggen: a is doorgehaald; <+a> is: a is toegevoegd; {a/b} moet betekenen: het is niet duidelijk of we a of b moeten lezen; de auteur heeft niet gekozen voor een van beide varianten. Editeurs-ingrepen zijn verantwoord met: *[?]*, wat betekent: lezing van het onmiddellijk voorafgaande is onzeker; *[:a]*: wij menen dat er a moet hebben gestaan, maar a is onleesbaar vanwege een beschadiging van het papier of omdat a onleesbaar is afgedrukt in het copijboek.

Tot onze spijt konden niet alle moeilijk leesbare passages, vooral die in de kopijboeken van Kloos en Verwey, uiteindelijk helemaal worden ontcijferd. Die woorden of passages zijn aangegeven met: *[onleesbaar]*.

Brieven van Kloos zijn aangegeven met (K), brieven van Verwey met (V), vóór de signatuur van de brief.

Wij willen de conservatoren van de handschriftencollecties van KB en UBA, Kees Thomassen en Klaas van der Hoek, graag bedanken voor hun behulpzaamheid en de toestemming de originele brieven en kopijboeken te raadplegen.

Ilona Brinkman en Rob van de Schoor

1 Zelfs deze mededeling dient geamendeerd met een noot: het gaat hier om publicabele documenten. In de UB Amsterdam worden ook nog beschreven maar lege envelopjes bewaard.

2 Mededeling van Klaas van der Hoek, conservator Handschriften, Bijzondere Collecties, UB Amsterdam: De collectie-Verwey werd op 27 mei 1944 door de erven van Albert Verwey – zijn weduwe Kitty van Vloten en hun kinderen – in bruikleen gegeven aan de Gemeente Amsterdam, om te worden geplaatst en gecatalogiseerd in de Universiteitsbibliotheek. Op 23 juni 1975 besloten de erven de gehele collectie in eigendom over te zullen dragen aan de Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam op het moment dat een keuze uit Verwey's oorspronkelijke en vertaalde gedichten zou worden gepubliceerd. Dat gebeurde feitelijk in mei 1983 met de publicatie van de bundel *Dichtspel. Oorspronkelijke en vertaalde gedichten* (Amsterdam 1983). Deze publicatie kon worden gerealiseerd mede dankzij financiële steun van de Vereniging van Vrienden van de Universiteitsbibliotheek, die op deze wijze aanzienlijk bijdroeg aan de verwerving van de collectie. In een later stadium zijn door medewerkers van het project *Repertorium Brieven Albert Verwey* nog circa 10.000 brieven getraceerd in andere, zowel openbare als particuliere collecties. Die brieven zijn waar mogelijk in fotokopie en soms ook in origineel aan de collectie-Verwey toegevoegd.

3 Zie: Mariet Boelhouwer, 'Notities naar aanleiding van de inventarisatie en catalogisering van de Copij-Boeken van Albert Verwey. Het resultaat van een literair-historische opdracht', in *Dokumentaal* 21 (1992), 2, p. 54-59. Mariet Boelhouwer verschaft ook informatie over de manier waarop van een brief, geschreven met langzaam drogende inkt, met behulp van een persje, een afdruk werd gemaakt in een copijboek. De kopie is dus conform het origineel, de vraag is alleen of de oorspronkelijke brief ooit verstuurd is.

4 Albert Verwey, *Briefwisseling 1 juli 1885 tot 15 december 1888*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Margaretha H. Schenkeveld en Rein van der Wiel. Amsterdam 1995.

5 Hierover verscheen onlangs: Lucien Custers, '"Toen werd ik sterk; maar hem deê 't pijn". "Cor Cordium" als keerpunt in de vriendschap Verwey-Kloos', in: Ad Zuiderent, Ena Jansen en Johan Koppenol (red.), *Een rijke bron. Over poëzie*. Groningen 2004, p. 76-84.

6 Zie: Marita Mathijsen, *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. Assen 1995, p. 294.